

Mr. DRAGAN STANIMIROVIĆ,
asistent Pravnog fakulteta u Nišu

PROTIVREČNOSTI DRUŠTVENE MOĆI

I. PROTIVREČNOSTI STVARNOSTI I TEORIJA DRUŠTVENE MOĆI

Društvena moć postaje sve više tema dana u dnevnom redu društvenih nauka. Naročito je to slučaj sa sociologijom. Ali daleko od toga da je društvena moć samo ili prvenstveno sociološka tema. Ona to nije bila ni ranije. Šta više, pre utemeljenja sociologije kao opšte nauke o društvu, društvena moć je već bila doživela znatnu teorijsku obradu.

Već je klasna filozofska tradicija pokazala duboki interes za pitanje „moći”, ocrtavajući je u odnosima čoveka i sveta i naglašavajući njene moralne dimenzije i funkcije. Na tradiciji helenske misli, ove ideje razvija naročito Platon. On zasniva etičku teoriju društvene moći, vezujući vrlinu ili moć za ostvarenje uspeha u kosmičkim razmerama — za ostvarenje saglasnosti između ljudskog delovanja i bivstvovanja i shvatljive strukture kosmosa¹⁾. Aristotel najviše razvija helensku etičku teoriju društvene moći²⁾. Aristotel shvata vrlinu ili moć kao realizaciju ili aktualizaciju ljudskom rodu imanentnog potencijala, ograničenog razvoja „umne” vrste na ono što generički već jesmo, smatra P. Brokelman³⁾. Po njegovu mišljenju, helensku, osobito Platonovu i Aristotelovu, humanističku orijentaciju u određivanju moći sa ugrađenim ciljem nastavlja Spinoza, ali vezujući je još tešnje sa razmišljanjem i razvijajući ideju o moći kao sposobnosti da nadživi ili bivstvuje⁴⁾.

Sem filozofije, sociološkom poimanju društvene moći doprinele su naročito političke nauke. Ali dok je filozofija više razvijala antropološki pristup društvenoj moći (ističući humanističke i etičke principe, „vrline” i „dobra”, koja treba da se ostvare kao „najviša vrlina” odnosno „najviše dobro”), političke nauke društvenu moć posmatraju više kao vrstu ili deo vlasti. Pritom, političke nauke su razvile mnoštvo najraznovrsnijih shvatanja vlasti — od svakog uticaja na ličnu ili društvenu delatnost, do svođenja vlasti na nasilje. Kritička teorija, prevazilazeći šarolika ali ograničena shvatanja o vlasti, utvrđuje isto-

¹⁾ Paul T. Brockelman: „Čovjekova priroda, moć i participativna demokratija”, Praxis, br. 1/2, 1970., str. 176.

²⁾ Aristotel: „Metafizika”, Kultura, Beograd, 1971., str. 99, 117—119, 297—299; „Nikomahova etika”, Kultura, Beograd, 1970., str. 4, 7, 13 i dalje; „Politika”, Kultura, Beograd, 1970, str. 6—7, 93—98.

³⁾ Brockelman, nav. delo, str. 127.

⁴⁾ Isto.

rijske dimenzije i suštinu vlasti kao eksproprijaciju ličnih i društvenih čovekovih snaga i moći, kao dominaciju, opsesiju i otuđenje lične moći čoveka⁵⁾).

Prodor ideja o vlasti i suprematija vlasti u poimanju društvene moći, logična su posledica položaja političkih i drugih društvenih nauka u uslovima političke vladavine i političkih odnosa kao klasnih odnosa posredovanih državom, kao otuđene sile u obliku vlasti⁶⁾. Izvedena iz klasne strukture, društvena moć se pokazuje kao odnos dominacije, kao vlast koja čoveku otuđuje njegove suštinske snage.⁷⁾ Klasno određena društvena moć oličava se prvenstveno kao društveno-ekonomska vlast, odnosno svojina ili svojinski monopol. U političkoj sferi društvena moć se oličava kao institucionalizovana politička vlast u licu države — koja se kao opšta prinudna sila izdiže nad društvom i nameće mu se kao tuđa — a zatim i u drugim političkim organizacijama koje nastaju izvan državne organizacije i dejstvuju s njom ili protiv nje. Zasnovana na ekonomskom i političkom monopolu, društvena moć uključuje monopol komunikacija i obrade informacija u procesu ekonomskog i političkog odlučivanja, na koje se, u krajnjoj liniji, mogu svesti svi oblici odlučivanja, monopol organizovanja društvenog rada — koji je uvek obezvlašćenje najvećeg broja radnika — i druge elemente birokratske i tehnokratske, odnosno tehnobirokratske društvene moći, monopol sticanja kulturnih vrednosti i kontrolu kulturnih procesa, monopol idejnog uticaja, odnosno moć stvaranja i kontrole javnog mnjenja i masovnog političkog mišljenja.⁸⁾ Kao vlast, klasni tip društvene moći je specifična struktura društvenih interesa, vrednosti i ciljeva u funkciji ideološkog i uopšte političkog monopola.

Filozofski, politikološki, ideološki i drugi uplivi na sociološko poimanje društvene moći nesumnjivo su ostavili duboke tragove, pa ipak se sociološko shvatanje razvijalo i nekim relativno nezavisnim i sopstvenim putevima. Što se sociološka teorija društvene moći razvijala i putem sličnosti sa drugim društvenim teorijama o vlasti, uticaju, autoritetu i drugim bliskim društvenim procesima i institucijama mora se objašnjavati ne samo teorijskim ili naučnim razlozima, nego još više stvarnim društvenim odnosima u kojima sociologija, filozofija, političke i druge društvene nauke nisu mogle jednu istu stvarnost objašnjavati sasvim različito odnosno suprotno. Šta više, između nekih različitih disciplina — na primer: sociologije, filozofije i politikologije — neretko postoje manje razlike u gledištima nego u okviru svake pojedine od ovih disciplina. Tako su i u sociologiji krajnje različiti stavovi i teorijski pristupi ne samo kad je u pitanju društvena

⁵⁾ J. Đorđević: „Politički sistem. Prilog nauci o čoveku i samoupravljanju” Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd, 1974.

⁶⁾ P.I. Kozic: „Sociologija”, Savremena administracija, Beograd, 1973, str. 140.

⁷⁾ Kritičku analizu klasnog tipa društvene moći i shvatanja društvene moći u krilu vlasti, osobito dobro su u nas dali J. Đorđević (v. nav. delo) i Z. Vidaković: „Društvena moć radničke klase”, Rad, Beograd, 1970, str. 240—242 i „Radnička klasa i društvena moć”, Treći program, Proleće 1973, str. 38, 47, 88 i dr.

⁸⁾ Z. Vidaković: „Društvena moć radničke klase”, nav. delo, str. 242. Isto i u: „Društvena moć radničke klase”, Naše teme, br. 9—10, str. 1293.

moć, nego i kad su upitanju neke bliske, slične ili društvene pojave u kojima se prepliću svojstva ovih ili drugih društvenih pojava, procesa i odnosa.

1. U svetlu građanskih teorija

Savremena sociologija i politička nauka imaju dva pristupa društvenoj moći. Jedan pristup uzima društvenu moć kao jednu od svojih temeljnih kategorija, dok drugi skoro potpuno ignoriše njen značaj za društvene nauke.

Za prvo shvatanje je karakterističan stav B. Rasela, po kome je moć centralno pitanje za društvene nauke, kao što je energija za prirodne nauke⁹⁾, što je na istoj liniji sa poznatim Engelsovim stavovima iz „Dijalektike prirode”. Slično je i stanovište K. Klarka, ako ne i još bliže Engelsovom. Za njega „Problem moći je bitan i on prožima čovekovo međudelovanje kako s njegovom materijalnom sredinom tako i s njegovom društvenom sredinom, unutar njega samoga, u njegovim međuljudskim odnosima, u međugrupnim i međunarodnim odnosima. Moć prožima svaki aspekt ljudskog života i zato je neizbežna”.¹⁰⁾

Na drugoj strani, Aron je tvrdio da je društvena moć postala neutralna, da je konačno izgubila svoju privlačnost i svoju fascinirajuću snagu, a Lipset je smatrao da su pitanja o društvenoj moći postala besmislena zbog demokratske disperzije društvene moći u tzv. razvijenom industrijskom društvu.¹¹⁾

Ovime se teorijske stramputice u granicama građanskog horizonta društvenih nauka ne iscrpljuju. Za ovu teorijsku misao, društvena moć je izrazito fluidna i amorfna, negde se dovoljno ne razlikuje od takvih pojava kao što su vlast, sila, uticaj, autoritet, hijerarhija i sl., za jedne je aktivna a za druge pasivna manifestna ili latentna.

Drugi razlog oprečnih shvatanja je šarolikost teorijskih pristupa. Velika različitost teorijskih tradicija i opštih teorijskih orijentacija stalni je pratilac svih savremenih rasprava, sporova, dilema i istraživanja osnovnih dimenzija društvene moći. To se vidi i u smeštanju društvene moći u potpuno različite pojmovne okvire — i u davanju društvenoj moći različitih društveno-istorijskih značenja.

Društvena ambivalentnost, polifunkcionalnost i multidimenzionalnost društvene moći u toj meri izmiču teorijskom određenju, da američki sociolog Kadušin tvrdi kako postoje vrlo dobri i razumni razlozi zašto jedna jedina formalna definicija moći ili uticaja nije čak ni poželjna, a kamoli moguća.¹²⁾

Nasuprot starijim teorijskim pristupima koji društvenu moć zasnivaju na sili, nasilju ili prinudi, neki savremeni pristupi sve više

⁹⁾ Bertrand Russel: „Power”, London, 1965, p. 206. Takođe v.: P. T. Brockelman, nav. delo, str. 130—133; Gajo Petrović: Bertrand Russel, Praxis, br.1—2, 1971, str. 209; S. Vrcan: „Za raspravu o problemu društvene moći”, Naše teme, br. 1, 1971, str. 4—5 i 15.

¹⁰⁾ Kenneth Clark: „Problems of Power and Social Change”, Journal of Social Issues, 1965, p. 7. Citirano po P. T. Brockelmannu, nav. delo, str. 130.

¹¹⁾ R. Aron „Macht, Power, Puissance: Prose democratique ou poesie demonique?”, Archives Europeennes de Sociologie, 5/1964/1, p. 29—30.

S. Vrcan, nav. delo.

¹²⁾ S. Vrcan, nav. delo, str. 6—7.

se grupišu oko shvatanja da društvena moć izvire iz konsensusa. Zasnivajući konsensualni ili negocijativni momenat kao bitno obeležje društvene moći, ovi pristupi minimiziraju značaj nasilja i nametanja (čija bi prevaga označavala krizu i raspad moći).¹³⁾

Bihevioristički pristup društvenoj moći vezan je za problem odnosa između pojedinaca i na međuličnom nivou društvenog života — opisuje i zasniva psihološke ili psihoanalitičke kategorije.

Strukturalističko i institucionalističko shvatanje društvenu moć vezuje isključivo za društveni sistem, autonomne potrebe sistema i systemske ciljeve, isključujući po definiciji iz razmatranja sve one pojave koje izmiču iz kontrole sistema ili mu se suprotstavljaju.¹⁴⁾

2. Humanistička kritika građanskih teorija društvene moći

Izgleda nemoguće na sadašnjem stupnju razvoja nauke dati jednu definiciju društvene moći u bilo kojoj društvenoj nauci. Pogotovu to izgleda nemoguće u sociologiji koja, s jedne strane, postavlja zahtev da definicija bude naučna, odnosno tačna po kriterijumima naučne objektivnosti, opštosti, pouzdanosti i utvrđenosti uzročno-posledičnih veza i, s druge strane, postavlja zahtev potpunosti i utvrđenosti opštih veza sa društvom u celini i sa pojedinim delovima društva. Uostalom, ovo nije problem samo sociologije, čak ni samo društvenih nauka. Ipak, naročito je u sociologiji, a napose u svim srodnim društvenim naukama, izvanredno teško ili gotovo nemoguće potpuno objasniti neke osnovne društvene pojmove. Osobito je takav slučaj sa pojavama ili odnosima koji se nisu do kraja društveno iskazali, koji su još proces. Ali to nije opravdanje za izbegavanje proučavanja osnovnih društvenih pojava, procesa i odnosa, jer, kako kaže jedna stara kineska poslovice — i da bi se prešlo pet hiljada koraka treba učiniti prvi korak. Zato je teorijsko šarenilo u poimanju društvene moći razumljivo. No, teorijsko osmišljavanje društvene moći nipošto nije samo teorijski problem. Ono ima najmanje dve svoje aktuelne strane.

Jedna strana prevazilaženja teorijskih nejasnoća, praznina, dilema i zabluda jeste uspostavljanje opšteg teorijskog pristupa u kome će se odrediti priroda, osnovna svojstva, dijalektika i oblici društvene moći.

Ali dok ovde imamo posla s teorijskim odrazom, na drugoj strani imamo posla sa praktičnim životom i tu je nužna jedna kritička teorija društvene moći, koja će biti i putokaz za praktičnu delatnost. Ovakav stav je konsekvencija činjenica, jer društvena moć je stvarnost svakodnevna i istorijska zbilja, bez obzira na to da li je razumemo ili ne. Zanimariti strukturu i dinamiku moći značilo bi zanemariti jedan i te kako važan deo stvarnosti, zapravo onaj deo stvarnosti koji je naša svakodnevnicica, ali i naša prošlost i naša budućnost. Koliko je ta dimenzija bitna pokazuje se u presudnom uticaju kretanja društvene moći na stvaranje društvenih struktura, organizacija, na njihovo kretanje i, dosta često, njihovo razaranje. I pored nekih izvrsnih

¹³⁾ S. Vrcan, nav. delo, str. 7—8.

¹⁴⁾ Isto.

objašnjenja u okviru strukturalistikog pristupa (pa i institucionalističkog) društvenoj moći, nemoguće je predvideti njegova bitna ograničenja i zablude, koji se naročito ogledaju u konzervativističkom negiranju činjenice da društvena moć nije samo primila strukturalna obeležja društva, nego je i sama značajan izvor strukturalnih promena.

Društvena moć je u osnovi društvene strukture ne samo aktuelno, nego i istorijski. To znači u prošlosti i u budućnosti. Svedoci smo sadašnjeg zasnivanja društvenih promena na moći ili ne moći društva ili delova društva. Pri tome se društvena moć pokazuje kao faktor strukturalnih promena uopšte, bilo da se radi o globalnim društvima, bilo da se radi o makro, mezo ili mikrostrukturama i njihovim odnosima, bilo da se radi o povezanom delovanju promena u jednom delu društvene strukture na ostale delove. Naročito u savremenom visoko razvijenim industrijskim društvima, koja razvijaju složen i ogroman naučno-tehnički aparat, stvaraju se i razvijaju čitave mreže džinovskih organizacija tipa multinacionalnih kompanija i vojno-industrijski kompleksi neviđenih razmera i ogromne moći. U njima i sa njima razvijaju se sve moćniji i sve noviji izvori društvene moći i sve moćnija, sveobuhvatnija, efikasnija i prefinjenija sredstva društvene moći. Na taj način se u tim društvima još više uvećava i onako moćan, ogroman potencijal društvene moći. Time je odmah stvorena mogućnost da se stvarno prisutna društvena moć realno, neposredno ili posredno, očigledno ili prikriveno, aktivira u različite svrhe i na različite načine. Ova mogućnost je ne samo opasnost, nego i opasna stvarnost ranije neviđene kontrole i stalnog upravljanja ponašanjem i mišljenjem ljudi čitavih kontinentalnih područja.¹⁵⁾ U isto vreme razvijaju se dve oprečne mogućnosti i dve suprotne stvarnosti. S jedne strane javljaju se tako „da nove mogućnosti ljudskog društva i njegova okolnost svijeta ne mogu više biti predstavljene kao nastavljanje starih, u istom povijesnom kontinuitetu. Te nove mogućnosti pretpostavljaju prijelom s povijesnim kontinuitetom, onu kvalitativnu razliku između slobodnog i još danas neslobodnog društva, koja, prema Marxu, zapravo svu dosadašnju povijest čini pretpoviješću čovječanstva.”¹⁶⁾

Upravo u takvom društvu koje je razvilo sve materijalne i intelektualne snage koje mogu biti delotvorne za ostvarenje slobodnog društva, totalno se mobilizira postojeće društvo „protiv njegovih vlastitih mogućnosti oslobođenja.”¹⁷⁾ Ali, zlom kobi i protiv mogućnosti oslobođenja onih društava koja se u sebi organizuju za oslobođenje.¹⁸⁾ Istinska je postala mogućnost da se „svesno, radikalno, čak preko noći mjenjaju opći uvjeti egzistencije velikih djelova društva pa čak i čitavih globalnih društvenih zajednica.”¹⁹⁾

Koncentracija i monopolizacija društvene moći u rukama tan-kih slojeva stanovništva u pojedinim zemljama, nasuprot ogromnoj

¹⁵⁾ Južna Amerika, Srednja Amerika, srednja, jugozapadna i južna Afrika, Indokina.

¹⁶⁾ Herbert Marcuse: „Kraj utopije”, Stvarnost, Zagreb, 1972., str. 9.

¹⁷⁾ Isto, str. 11.

¹⁸⁾ H. Marcuse, nav. delo — „Esej o oslobođenju” str. 176.

¹⁹⁾ S. Vrcan, nav. delo, str. 10.

masi stanovništva u sopstvenim, a šta više i u drugim zemljama, izazvala je opštu humanističku kritiku ne samo u marksističkoj, nego i u nemarksističkoj sociologiji. Pokazuje se sve više da se najgušća koncentracija društvene moći koristi upravo na najosetljivijim društvenim mestima, sudbinskim, mogli bismo reći. U savremenoj istorijskoj situaciji, društvena moć je najneposrednije i najdublje vezana za „u ljudskom smislu najneuralgičnije aspekte... i najproblematičnije tačke u svim suvremenim oblicima organizacije društva sa kojima dolazimo u dodir.”²⁰⁾ Na tim vitalnim mestima društvena moć najčešće postaje svoja nepojmljiva suprotnost — postaje moć protiv društva, postaje neljudska moć ili moć protiv ljudi — uključujući genocid²¹⁾ i ekocid.²²⁾

Za humanističku teoriju društvene moći to je razlog više da sazna društvenu moć i usmeri je na put istinskog ljudskog cilja. R. Supek ovu ideju razvija kao imanentnu čoveku.²³⁾ Za njega je problem moći i problem čoveka, dvojaki i protivrečni način na koji čovek doživljava i ostvaruje svoju slobodu — jednom kao vladanje nad prirodnim silama, kao izraz tih istih prirodnih sila, a drugi put kao prisutnost i učestvovanje u vlastitoj ljudskosti, u njenim neposrednim i simboličnim obeležjima, u međuličnim i kolektivnim stanjima. Prvi način se može ostvariti silom, a to znači i mogućnost zloupotrebe sile, pa i mogućnost da drugi čovek postane isti onakav kamen kakvim je Kain udario Abela. Drugi način je učestvovanje u dogovoru, ljudski razgovor, razumevanje i pristanak na putu ostvarenja čovekove slobode.

Humanistička teorija društvene moći zasniva se na Marksovoj misli i njegovoj kritici tradicionalnog sociološkog učenja²⁴⁾, koje je osnova zasnivanja naučne sociologije.²⁵⁾ Na žalost, humanistička teorija društvene moći nije otišla mnogo dalje od svog živog izvora.²⁶⁾ Ipak, razmotrimo početke njenog savremenog zasnivanja.

²⁰⁾ Isto.

²¹⁾ Vijetnam, Bijafra, Angola.

²²⁾ Genocid i ekocid, zlosrećnom igrom sudbine — igrom profita protiv života u međunarodnim razmerama — postaju neraskidivo vezani: R. Supek: „Ecological Effects of Military Defoliation on the Forests of South Vietnam”, Bioscience, Washington, 21 (17), 893—899, 1. september 1971; „Ecocide in Indochina”, Nature History (New York), 80 (3), mart 1971.

Program herbicida, Program „Rimskog pluga” za „pacifikaciju” Južnog Vijetnama u površini većoj od Luksemburga, Blu-82/B „Commando Vault” bombe. R. Supek: „Ova jedina zemlja. Idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju?”, Naprijed, Zagreb, 1973, str. 130—136.

²³⁾ R. Supek, Praxis, br. 1—2, 1970, str. 4.

²⁴⁾ V. I. Lenjin: Izabrana dela, T. I, Kultura, Beograd, 1960, str. 130—131.

²⁵⁾ Neke tradicionalne sociološke definicije navodi Brokelman u navedenom delu: Melutosch: svrsishodna kontrola događaja ili sposobnost da se tako postupa; R. Mils: sposobnost da se donesu odluke koje imaju velike posledice; Golphamer i Shils: stupanj u kome neko lice utiče na ponašanje drugih u skladu sa svojim sopstvenim namerama; Dahls: razlika između verovatnosti nekog događaja ako postoji izvesna akcija i verovatnost događaja ako takve akcije nema. „Sila” (Macht) je verovatnost da će neki činilac u okviru društvenih odnosa biti u situaciji da sprovede vlastitu volju uprkos otporu, bez obzira na osnovu na kojoj ta verovatnost počiva”, Max Weber: „The Theory of Social Economic Organization”, Glencoe, III, The Free Press, 1947.

²⁶⁾ Između ostalog i zato što je ova tema za sovjetsku teoriju dugo bila tabu.

P. Brokelman svoje shvatanje zasniva na humanističkoj identifikaciji čoveka i njegove moći. Moć je aktualizacija energije prevazilaženja, ili proces čovekovog stvaranja i menjanja — sebe i društva. Čovekov razvoj je povezani lični i društveni razvoj, budući da se ljudska priroda ispoljava kao aktivan život u ljudskom svetu (što odgovara Marksovoj »praksi«). Otuda moć uslovljava i povlači za sobom ličnu angažovanost i odlučivanje o razvoju čoveka i društva. Društvena moć je moć učešća u samorazvoju, ograničena na društveno područje. Težnja za moći je težnja za učestvovanjem, težnja za odlikovanjem sebe i društva, za odlikovanjem čovekovog sveta rada i života. »Oslobođenje moći je oslobođenje sebe; to je postizanje identičnosti, bilo lične bilo društvene. Moj je zaključak, naravno da je parcipativna demokratija ideološki društveni rezultat osnovne ljudske težnje za moći.«²⁷⁾

Slično Brokelmanu, ali na nešto drugi način, iz Marksovog shvatanja prakse izvodi svoje zaključke i V. Korać. Za njega je društvena moć dinamična kategorija koja sve više dobija u svom humanističkom značaju sa povećanjem opšte univerzalnosti čovečije prakse.²⁸⁾

Istim Marksovim postulatima nadahnuti su i L. Goldman²⁹⁾ i V. Sutlić.³⁰⁾

Imajući u vidu humanističku (i naglašenu marksističku, osobito) orijentaciju i preovlađujuća građanska shvatanja društvene moći, izgleda da je moguće — i pored svih značajnih razlika i teorijskih orijentacija i svih opasnosti njihovog svođenja na nekoliko osnovnih stavova — izvesti jednu sinetičku definiciju društvene moći kao bitno nejednake raspodele uticaja i sredstava uticaja na društvene procese³¹⁾, to jest „društvena moć je manje-više strukturisan (institucionalizovan) sistem nejednakih mogućnosti učestvovanja u donošenju relativno značajnih odluka.“³²⁾ Kao polaznu tačku svojih razmatranja o društvenoj moći, S. Šuvar³³⁾ koristi definiciju R. Milsa: „Najprimernija definicija društvene moći potječe od Wrighta Millsa: „Moć ima onaj koji je u stanju da realizira svoju volju, iako mu drugi pružaju otpor.“³⁴⁾ Moć bismo mogli definirati još jednostavnije kao sposobnost da se utječe na aktivnosti i ponašanje drugih.“³⁵⁾

²⁷⁾ P. T. Brockelman, nav. delo, str. 128—133.

²⁸⁾ V. Korać: „Paradoksi moći i humanosti“, nav. Praxis, str. 8 i 10.

²⁹⁾ L. Goldman: „Moć i humanizam“, nav. Praxis, str. 27, 29 i 32.

³⁰⁾ V. Sutlić: „Moć i čovječnost“, nav. Praxis, str. 16.

³¹⁾ Z. Vidaković: „Društvena moć radničke klase“, Rad, Beograd, 1970, str. 241.

³²⁾ M. Popović: „Problemi društvene strukture“, Kultura, Beograd, 1967, str. 201.

³³⁾ S. Šuvar: „Moćna elita i nemoćno samoupravljanje“, Naše teme, br. 3, 1971, str. 460.

³⁴⁾ C. Wright Mills: „Elita vlasti“, Beograd, 1964, str. 9.

³⁵⁾ Slična je i definicija M. Zvonarevića: „Socijalna moć, informiranost i motivacija u procesu samoupravljanja“, Naše teme, br. 6/1969, str. 899.

3. Marksistička teorija društvene moći

Skromni rezultati humanističke teorije društvene moći posledica su i nerazvijene marksističke teorije. Nerazvijenost marksističke teorije o društvenoj moći ima tri glavna reda uzroka. Oni su predstavljani u licu dogmatskog i economicističkog tumačenja marksizma uopšte, s jedne strane i s druge strane (takvog tumačenja) u preteranom istorijskom optimizmu. Zapravo, s obe strane vladalo je uverenje o automatizmu brzog koraka — kad se krene u izgradnju socijalizma, kad se proglašuje pobeda socijalizma, ma kako stvarni uslovi izgledali, odmah će se ostvariti beskonfliktno društvo, društvo koje će vladati svojim (ličnim i društvenim) suštinskim snagama.³⁶⁾

Tek je vraćanje izvornom marksizmu usmerilo teorijsku misao na razmatranje prirode vlasti, moći, autoriteta i sličnih, inače opasnih tema. Razumljivo da su mera i tempo ovakvog novog pristupa takođe zavisile od mnogobrojnih društvenih prilika i međunarodnih odnosa. S druge strane, promena društvenih prilika zavisila je od jasne svesti o sopstvenoj stvarnosti, od kritičke teorije koja je morala da prekoristi uske horizonte dnevne politike, izrasle iz materijalne nerazvijenosti i drugih društvenih prepreka i protivrečnosti, koje su objektivno uslovile monopolizaciju vlasti, moći i misli. Praksa je pokazala da velike i trajne razlike u društvenoj moći zasnivaju monopolizaciju i koncentraciju moći u jednom centru, ili u više centara koji gravitiraju jednom centralnom i da to, na drugoj strani, od društva otuđuje njegovu sopstvenu moć. Osmišljavanje takve prakse bilo je ujedno i naznačenje mogućih pravaca kretanja u jednu drugu praksu. Jedan od tih pravaca kretanja, u međunarodnim razmerama i međunarodnom lupanju svih zvona na uzbunu, pokazali su majski događaji 1968. Istorijski raniji i teorijski razređeniji pravac kretanja, pokazala je jugoslovenska praksa samoupravljanja. Ovaj pravac, manje šokantan, trajniji i društveno utemeljeniji od onog prvog, začetnik je ne samo kritičke teorijske analize jugoslovenske prakse, sa stanovišta njene marksističke nadahnutosti, nego i kritičke teorijske analize sopstvene prakse drugih zemalja i njihovih radničkih pokreta, radi mogućeg uvo-

---

³⁶⁾ Dogmatizam i ekonomi(c)izam u najbližjoj su vezi. Ekonomizam se zasnivao na shvatanju društvene moći kao ekonomske moći. Budući da ekonomska baza uslovljava društvenu nadgradnju, društvena moć je uvek određena ekonomskom bazom, bez samostalnosti sopstvenog života. Ovo je bilo stalno ponavljanje nekih osnovnih stavova iz „Predgovora kritici političke ekonomije” na sve moguće društvene situacije.

Obrnuto Marksovom metodološkom zahtevu da istoriju treba ponovo proučavati i da na njegov metod ne treba gledati kao na polugu za konstruisanje na hegelijanski način bogata raznovrsnost društvenog života radukovana je na nekoliko osnovnih stavova, umesto da se proučava. Odavde je izveden i iluzorni optimizam da je ukidanjem privatne svojine sredstava za proizvodnju ukinuto svako otuđenje, da je onemogućeno otuđenje i da je ostvareno oslobođenje. U istočnim socijalističkim zemljama ovi stavovi su negovani jer „ključne strukture društvene moći i stvarni odnosi moći u staljinističkim zemljama u uvjetima dominacije staljinističke organizacije društva bili su podvrgnuti masovnom saklariziranju i tabuiranju, tako da se svaka pomisao o otvorenoj raspravi o njima doživljavala kao pravi smrtni grijeh”. S. Vrcan, nav. delo, str. 15—16.

đenja nekih oblika samoupravljanja saobraznih mogućnostima i potrebama tih zemalja i njihovih radničkih pokreta.³⁷⁾

Marksistička teorija društvene moći ne zasniva se samo na socijalističkoj praksi. Pogotovo ne samo na jugoslovenskoj samoupravnoj praksi, u kojoj je prvoj počeo preobražaj društvene moći od društvene moći za radničku klasu u društvenu moć radničke klase. Marksistička teorija društvene moći zasniva se na poimanju društvene moći u njenim širim i daljim društvenim tokovima od onih koje pružaju praksa i teoriji (svake) pojedine zemlje. Otuda je ona kritika i drugih teorija o društvenoj moći, naročito buržoaskih. Buržoaske teorije društvene moći ne bi bile buržoaske kad ne bi bile ideološko osporavanje³⁸⁾ društvene moći radničke klase. A upravo je to njihova osnovna funkcija, čiji je samo jedan izraz duel sa marksističkom teorijom i čiji je osnovni izraz — aksiom da je društvena moć nejednak odnos u vlasti ili odnos dominacije.

Marksistička teorija podvrgava kritici prvo ovaj aksiom, a buržoaska na njemu zida svoju teorijsku zgradu.

Prva konsekvencija teorije dominacije jeste negiranje društvene moći van sfere dominacije. Slepa za antropološko-naturalistički pristup, ova teorija tumači zahtev radničke klase za prisvajanjem svojih suštinskih snaga kao njen zahtev za dominacijom nad društvom³⁹⁾. Dalja konsekvencija je da društvenu moć treba preneti na društvenu elitu, ako se teži društvenom progresu, jer se radnička klasa ne vidi u revolucionarnoj promeni kao društveni i proizvodni subjekt, nego kao buržoaski ostvareni najamnik. Tako ostvareni najamnik samo to i može ostati i to u vidu „delatno inferiornog, materijalno i kulturno deprivilegovanog učesnika rada i potrošnje”.⁴⁰⁾ Učestvovanje radnika u strukturi društvene moći dopustivo je i poželjno ukoliko se ostvaruje kao „metod efikasnije kontrole radnih snaga, umesto manje efikasnog, mehaničkog — tejlorskog i veberovskog — upravljanja ljudskim postupcima. U takvoj participaciji radnika traži se povećanje moći upravljačkih hijerarhija putem isključivanja otpora, to jest disfunkcionalnog ponašanja radnih snaga”.⁴¹⁾

Ove teorije su ideološka funkcija buržoaskih tendencija da poimanje društvene moći zadrže u kontekstu buržoaskih ciljeva, podgrevajući ih idejama o nerevolucionarnim promenama, proglašavajući društvenu moć statičnom (status quo), ograničenom nepokretnom kategorijom, vadeći joj dijalektičku i time revolucionarnu dušu.

S obzirom na stvarnost i teorijsko poimanje stvarnosti, marksistička teorija društvene moći ima dve osnovne funkcije. Prva je teorijsko-saznajna i kritička i odnosi se na poimanja prirode društvene moći (sadržine, oblika i dijalektike društvene moći) i na kritiku pos-

³⁷⁾ Nije reč samo o razvijenim zapadnim zemljama, kao što su Francuska ili Italija, nego i o zemljama „trećeg sveta”, koje sve više vide svoju perspektivu jedino u socijalizmu i uz uslov da uvedu neke osobene oblike samoupravljanja.

³⁸⁾ Z. Vidaković: „Radnička klasa i društvena moć”, nav. delo, str. 38.

³⁹⁾ Isto.

⁴⁰⁾ Isto, str. 39—40.

⁴¹⁾ Isto, str. 40.

tojećih shvatanja o njoj. Druga funkcija je delatna i odnosi se na revolucionarnu praktično-kritičku delatnost,⁴²⁾ odnosno teorijsku kritiku i praktični preobražaj.⁴³⁾

Ove funkcije marksističke teorije (kao, uostalom, i svake teorije o društvu, ali ne uvek samo teorije o društvu) izviru iz stvarne činjenice da je društveni život u suštini praktičan i da je teorija razumevanja te prakse.⁴⁴⁾

Prirodu društvene moći marksistička teorija otkriva u društvenoj praksi: društvena moć je rezultat i izvor praktične čovekove delatnosti, praktičnog čovekovog života. Pošto je praktičan čovekov život čovekovo proizvođenje svog života — individualnog i društvenog — proizvođenje svoje ljudske suštine, to je čovekova moć prvenstveno njegova proizvodna moć.⁴⁵⁾ Budući da čovek u svetu ne postoji sam, nego samo u društvu (i kroz društvo), njegova moć je uvek društvena moć. Prvo, čovekova moć je kao njegova lična moć pretpostavljena u društvenoj moći i, drugo, njegova lična moć je pretpostavka njegove društvene moći. Istorijski, međutim, ova dva lika čovekove moći pokazivala su se različito. Zavisno od promena u praktičnoj životnoj delatnosti, istorijski lik društvene moći pojavljivao se jednom kao vlastita, a drugi put kao otuđena čovekova moć.

Put otuđenja čovekovih suštinskih snaga Marks objašnjava podelom rada, koja pojedinačne i zajedničke interese cepa na protivrečne.⁴⁶⁾ Stihijna delatnost, koja se razvija sa podelom rada, sopstvena čovekova dela pretvara u njemu tuđu i suprostavljenju silu, a njegove sopstvene snage u njemu otuđene snage, koje ga podjarmljuju. „Socijalna sila, tj. umnožena proizvodna snaga, koja nastaje uslijed saradnje različitih individuumata koja je uvjetovana podjelom rada, pojavljuje se tim individuumima, uslijed toga što ta suradnja nije dobrovoljna nego stihijna, ne kao njihova vlastita ujedinjena sila, nego kao tuđa sila, koja stoji izvan njih, o kojoj ne znaju odakle dolazi i kuda vodi, koju, dakle, ne mogu više savladati, koja, naprotiv, sada prolazi svojevrsni red faza i razvojnih stupnjeva nezavisnih od volje i kretanja ljudi, štoviše, upravljajući tom voljom i tim kretanjem.”⁴⁷⁾

Otkrivanjem zakonitosti u promeni prirode društvene moći, data je pretpostavka delatne funkcije ove teorije. Sadržina delatne funkcije marksističke teorije društvene moći ne iscrpljuje se jednostavno u ukazivanju na nužni put povratka društvene moći u njen ljudski lik, niti samo u ukazivanju na sredstva i načine njenog vraćanja svojoj ljudskoj suštini. Njena delatna funkcija ogleda se i u svesnoj revolucionarnoj akciji istinske istorijske snage — revolucionarnog proletarijata na promeni svog društvenog položaja i promeni društva. Delatna funkcija marksističke teorije ostvaruje se, takođe, i u obezbeđenju od povratka na stare i preživjele odnose. U njoj je pretpostavljeno jedinstvo takve revolucionarne akcije, njené strategije i

⁴²⁾ Marx — Engels: „Rani radovi”, Naprijed, Zagreb, 1961, str. 321.

⁴³⁾ Isto, Četvrta teza o Fojerbahu, str. 322.

⁴⁴⁾ Isto, Osma i jedanaesta teza, str. 323.

⁴⁵⁾ Isto, str. 356.

⁴⁶⁾ Isto, str. 354—355.

⁴⁷⁾ Isto, str. 356.

taktike, koja će obezbediti da se društvo oslobodi smeća preživelog društva, a da se pri tom „sa prljavom vodom ne izbaci i dete iz korita”. Delatna funkcija ove teorije jeste otkrivanje novih stvarnih mogućnosti društva, ali na toj osnovi i još više: Ostvarenje mogućnosti novog društva, njegovo istorijsko ozbiljenje⁴⁸⁾.

U periodu revolucionarne borbe proleterijata na rušenju kapitalističkog društvenog poretka već je postalo očigledno da proleterijati moraju prisvojiti totalitet proizvodnih snaga, ne samo da bi došli do svoje samodelatnosti, već i da bi uopšte osigurali svoju egzistenciju⁴⁹⁾. Ovo prisvajanje, kako je već Marks utvrdio, uslovljeno je najpre objektom prisvajanja — proizvodnim snagama koje su se razvile u totalitet i koje postoje samo u okviru univerzalnog saobraćaja. Već i zbog toga ovo prisvajanje mora imati univerzalni karakter. Prisvajanjem proizvodnih snaga pokazuje se stvarno kao razvijanje individualnih sposobnosti, koje odgovaraju materijalnim proizvodnim oruđima. Otuda je prisvajanje totaliteta proizvodnih oruđa u stvari razvijanje totaliteta individualnih sposobnosti⁵⁰⁾.

Univerzalno prisvajanje totaliteta proizvodnih snaga je svetski proces koji traži čitavu jednu epohu. Ali taj proces je počeo; on nije više samo teorijska anticipacija, on je već i deo stvarnosti. A upravo se revolucionarna promena prirode društvene moći osporava — ne samo teorijski, nego i u praksi kao rodnom mestu svake teritorije⁵¹⁾.

4. Izvori društvene moći

Shvatanje društvene moći kao totaliteta proizvodnih snaga, omogućuje određivanje društvene moći izvan uskog horizonta otuđene društvene moći. Šta više omogućuje i tačnije određenje otuđene društvene moći. Utoliko je izraženija slabost buržoaske kritike da marksizam svodi društvenu moć na ekonomsku moć, na njen automatski određen izraz. Takva kritika bi još i odgovarala vulgarnom materijalizmu, ali ne i marksizmu, koji je još oštrija kritika vulgarnog materijalizma nego što to može biti buržoaska kritika.

U marksističkom shvatanju društvene moći kao izraza društvene prakse, kao delatne sposobnosti čoveka da u društvu oblikuje svoj

⁴⁸⁾ Marks — Engels: „Nemačka ideologija”, Kultura, Beograd, 1956, str. 41—42.

⁴⁹⁾ V. Marksove ekonomsko-filozofske rukopise, odeljak o otuđenom radu. Rani radovi, nav. delo, str. 212.

⁵⁰⁾ Marks — Engels: „Nemačka ideologija”, nav. delo, str. 68.

⁵¹⁾ Sva ova osporavanja imaju samo jednu zajedničku crtu — osporavanje revolucionarnog marksističkog učenja u njegovom teorijskom i praktičnom vidu. Načini i argumenti su različiti. I uspeh, naravno. Tako su otvorene i dileme „nove levice”. Naime, spuštajući društvenu moć na nivo nasilja, društvena moć je kao sredstvo za ostvarenje visokih etičkih, humanih i slobodarskih ciljeva postala nepodobna. Cilj i sredstva su, dakle, postali nespojivi, suprotstavljeni su kao isključivi. Stvorena je slika lažnog izbora: ostvariti cilj sredstvom nespojivim sa suštinom cilja, što znači dovesti u pitanje ciljeve i izneveriti ih, ili pristati na društvenu nemoć i odreći se uzvišenog cilja. Dosadašnja praksa nije pružila dovoljno argumenata za eliminisanje ove dileme, ali je to razumljivo kao što se iz jedne reke ne može razumeti more. S. Vrcan, nav. delo, str. 20—24. Opširnije G. Petrović: „Filozofija i revolucija”, Naprijed, Zagreb, 1973, str 211—219.

ljudski svet, društvena moć je nesvodiva samo na svoj ekonomski izraz. On jeste jedan od najvažnijih, ali nikako njen jedini izraz. Uz ekonomski izraz društvene moći stoje i njeni drugi izrazi, kao svojevrsno transponovani oblici ljudske prakse. Kako su oblici ljudske prakse promenljivi zavisno od razvojnog stupnja prakse, tako se i društvena moć oblikuje različito u ekonomskim i drugim društvenim odnosima, u materijalnoj i idejnoj sferi, saglasno međusobnom uticaju ekonomske osnove i celokupne društvene nadgradnje. Tako se svođenje društvene moći na ekonomsku moć pokazuje kao svođenje ljudske prakse na njen ekonomski vid i kao redukcija društvenog života na njegove neposredne materijalne činioce. Naprotiv, društvena moć izvire iz celokupne prakse. Upravo zato ona je složena i višeznačna.

Najopštije shvaćena, društvena moć ili moć ljudi u društvu, pojedina i zajednice, jeste njihova sposobnost da realizuju svoje ciljeve, da zadovolje svoje društvene potrebe, svojom (zajedničkom ili tuđom) delatnošću. Pošto moć ljudi izvire iz njihove delatnosti, koja je uvek društveno uslovljena, ona je u celini društvena⁵²⁾.

Društvena priroda društvene moći upućuje na društvenu strukturu kao izvor društvene moći. Odatle posmatrana, društvena moć se pokazuje kao sposobnost ili mogućnost da se stvaraju institucionalni okviri društvenog života. Tako, na primer, S. Vrcan društvenu moć shvata kao sposobnost da se u okvirima istorijskih mogućnosti stvarne istorijske alternative ostvaruju, dok se druge odbacuju, da se u određenim granicama ruše i grade društvene strukture na značajnim tačkama u društvu. Društvena moć je delatna sposobnost da se odražavaju, menjaju i oblikuju društveni sistemi. U okviru sistema, društvena moć je sposobnost da se osiguraju značajne i trajne prednosti pomoću raspodele društvenih uloga i položaja i raspodele još oskudnih materijalnih i nematerijalnih dobara. „U krajnjim slučajevima društvena moć se pokazuje kao sposobnost ili mogućnost jednih da određuju uvjete egzistencije drugih, njihove životne i perspektive te njihov životni put”⁵³⁾.

Ako je društvena struktura izvor društvene moći, onda je isto tako jasno da je i društvena moć izvor društvenog strukturiranja i da se ova dva elementa društva nalaze u specifičnoj povratnoj sprezi, u osobenom uzročno-posledičnom odnosu. Ovakav odnos izražava takođe međusobnu povezanost i uslovljenost različitih elemenata društvene strukture s jedne strane i elemenata društvene moći s druge strane. Taj odnos znači i to da se društvena moć utelovljava u društvenu strukturu, a i da je utelovljena u društvenoj strukturi neuniformno.

⁵²⁾ Z. Vidaković: „Društvena moć radničke klase”, nav. delo, str. 243. Takođe i S. Vrcan (u nav. delu na str. 32): „Međutim, društvena moć je društvena u onom smislu u kojem je društvenost svojstvo svih okolnosti tvorbi društvenog života ljudi, a ne samo onog što je institucionalizirano i strukturirano te pripada društvenom sistemu ili je sistemske naravi. U tom smislu društvena moć je po svojoj najdubljoj i općoj oceni društvena, jer je manifestacija i rezultat općeg društvenog stvaralaštva, čak i onda kad se izravno i odmah otuđuje od onih koji je stvaraju. U tom pogledu društvena moć je samo ljudska moć, koju ljudi stvaraju u svom složenom društvenom djelovanju, čak i oni koji su je u konkretnim društvenim odnosima praktički lišeni”.

⁵³⁾ S. Vranac, nav. delo, str. 31.

Društvena moć je, prema tome, svojstvo društvene strukture, Ali iz navedenog sledi i da je društvena moć ne samo deo društvene strukture, nego i da je ona sa svoje strane opet jedna struktura. Povezanost ovih dveju struktura sad pokazuje i to da je društvena struktura svojstvo društvene moći. Međutim, nije reč samo o povezanosti, koja se ovde više uslovno koristi u smislu „odnos”, nego o složenom i višeznačnom isprepletenom međuticaju (ili njegovom odsustvu) ovih struktura koje se neprekidno re-i destruktuiraju (u sebi i međusobno)⁵⁴).

Društvena moć pokazuje se sa stanovišta svoje društvene prirode, dalje, ne samo kao moć društvene zajednice ili društvenih grupa, već i kao rezultat lične čovekove moći. Ona obuhvata sve komponente lične moći. Ličnost je uopšte uzet samo društvom određena ličnost, pa su zato elementi ličnih moći različito uslovljeni u društvu, ali nikad potpuno u potpunosti određeni samo društvenim ili samo nekim drugim okolnostima. Otuda delimična realizacija lične moći u ukupnoj društvenoj moći. Odnosi lične i društvene moći, kao individualno i generički određenih vrsta ljudske moći, odslikavaju opšti odnos ličnosti i društva. Taj odnos se menja u dijalektičkim tokovima od otuđenih ličnosti i iluzornih zajednica do slobodnih ličnosti i njihovih stvarnih zajednica⁵⁵).

U prvom slučaju se lične moći pretvaraju u predmetne moći pomoću rada. Taj proces se odvija u zajednici, budući da pojedinac tek u zajednici dobija sredstva, ali je ta zajednica prividna, iluzorna, zajednica koja se stalno osamostaljuje nasuprot pojedincu. U drugom slučaju stižu pojedinci sredstva za svestrani razvitak svojih sklonosti, podređujući sebi ove predmetne moći i ukidajući podelu rada. Ostvarivanje lične slobode, koje je moguće tek u stvarnoj zajednici, jeste ostvarivanje svih dimenzija lične moći.

U tom smislu je razvoj ličnih moći razvoj društvene moći i razvoj društvene moći je razvoj ličnih moći⁵⁶). Ovaj stav je izraz i potvrda dijalektičkih principa negacije i prevazilaženja unutrašnjih suprotnosti. Istovremeno je ovaj stav jedan od odlučujućih tačaka sudara na liniji sukoba marksističke i buržoaske teorije društvene moći, čija je okosnica ograničena i ovekovečena podeljena, hijerarhijski ustrojena društvena moć.

II DIJALEKTIKA DRUŠTVENE MOĆI

1. Materijalističko shvatanje

Još je Aristotel učio da se sve stvari „definišu svojom funkcijom i sposobnošću da tu funkciju izvrše, tako da se, kada to izgube,

⁵⁴) O pojmu strukture više kod M. Pečuljića: „Istraživanje promena u društvenoj strukturi Jugoslavije. Teorijsko-metodološka studija. Projekt”, IDN, Beograd, 1966, str. 1—3. V.: M. Nikolić: „Radnička klasa u Jugoslaviji i globalno jugoslovensko društvo” i J. Goričar: „Promene u društvenoj strukturi i novi Ustav”. Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3—4, 1963.

⁵⁵) K. Marx: „Njemačka ideologija” u „Ranim radovima”, nav. delo, str. 398.

⁵⁶) Isto. Ovu ideju prihvatio je i razvijao u nas Svetozar Marković.

ne može više reći da su iste već samo istoimene⁵⁷⁾ i da „što je svaka stvar po završenom razvoju, to nazivamo njenom prirodom⁵⁸⁾“. Ovu misao uvažavao je u izvesnom smislu Engels kada je tvrdio „... da svet ne treba shvatiti kao kompleks gotovih stvari, nego kao kompleks procesa⁵⁹⁾“ i „da se priroda tela koja se kreću saznaje iz oblika kretanja⁶⁰⁾“. Konačni uzrok (Causa finalis), za razliku od Aristotela, shvata kao materiju i njoj inherentno (svojstveno) kretanje⁶¹⁾, budući da je svet proces, materija koja se razvija⁶²⁾.

Šta znači primena ovih stavova u istraživanju društvene moći? Ona nas upućuje, pre svega na dijalektičko-materijalističko shvatanje društva kao specifičnog prirodno-istorijskog fenomena⁶³⁾. Društvo je pre svega materijalne prirode (fizički i biološki). Time je rečeno i to da se društvo, kao materija (dakle zato što je kretanje svojstvo materije), kreće. Specifičnost tog kretanja je rad kao delatna strana (svojstvo) ljudskog društva. Kako je delatna strana ljudskog društva njegova sposobnost da egzistira, što odmah znači i da se menja,⁶⁴⁾ to znači, dalje, da je rad osnova kretanja (a time i postojanja) društva (kao specifične prirodno-istorijske pojave⁶⁵⁾), osnovna pokretačka snaga ili moć društva. Rad je, dakle, prirodna veza (spona) dvaju oblika materije — prirode i društva. „On je prvi i osnovni uslov svega života, i to u tolikoj meri da u izvesnom smislu moramo reći: rad je stvorio samog čoveka.“⁶⁶⁾ Prema tome je proizvodnja materijalnog života uslov celokupne ljudske istorije.

⁵⁷⁾ Aristotel: „Politika“, Kultura, Beograd, 1970, str. 6.

⁵⁸⁾ Isto, str. 5.

⁵⁹⁾ Engels: „Ludvig Fojerbah i kraj klasične nemačke filozofije“, Kultura, Beograd, 1960, str. 29.

⁶⁰⁾ Engels: „Dijalektika prirode“, Kultura, Beograd, 1970. str. 281.

⁶¹⁾ „Dijalektika prirode“, nav. delo. str. 275.

⁶²⁾ „Ludvig Fojerbah...“, nav. delo, str. 47.

⁶³⁾ P. I. Kozić: „Sociologija“, nav. delo, str. 126.

⁶⁴⁾ „Dijalektika prirode“, nav. delo, str. 75.

⁶⁵⁾ „Sasvim je prirodno, da živo, prirodno biće nadareno i opremljeno s predmetnim, tj. materijalnim suštinskim snagama ima isto tako stvarne prirodne predmete svog bića, kao što i njegovo samoospoljenje znači postavljanje stvarnog predmetnog svijeta...“ „Kada stvaran, tjelesan čovjek, koji stoji na čvrstoj, okrugloj zemlji, koji izdiše i udiše sve prirodne snage, postavlja svoje stvarne, predmetne suštinske snage pomoću svog ospoljenja kao strane predmete, onda to postavljanje nije subjekt; subjektivnost predmetnih suštinskih snaga je ta, čija akcija mora stoga biti predmetna. Predmetno biće djeluje predmetno, a ono ne bi djelovalo predmetno, kad predmetnost ne bi ležala u njegovu suštinskom određenju. Ono stvara, postavlja samo predmete jer su ga predmeti postavili, jer je svojim porijeklom priroda.“

„Ovdje vidimo, kako se provedeni naturalizam ili humanizam razlikuje kako od idealizma, tako i od materijalizma, a istovremeno je njihova istina, koja ih ujedinjuje. Istovremeno vidimo kako je samo naturalizam sposoban da shvati akt svjetske historije.“

„Čovjek je neposredno prirodno biće. Kao prirodno biće i kao živo prirodno biće on je snabdjeven djelimično prirodnim, životnim snagama, on je djelatno prirodno biće...“ Ali čovjek nije samo prirodno biće, nego je ljudsko prirodno biće, tj. biće koje postoji samo za sebe, stoga generičko biće, koje se kao takvo mora potvrditi i manifestirati kako u svom znanju“. Marx. „Kritika Hegelove dijalektike i filozofije uopće“, „Rani radovi“, str. 285—287.

⁶⁶⁾ „Dijalektika prirode“, str. 193.

Proizvodnja materijalnog života (kako sopstvenog pomoću rača, tako i tuđeg pomoću rađanja) pojavljuje se odmah u dvostrukom liku — kao prirodni i kao društveni odnos. Kao prirodni odnos proizvodnja je prisvajanje prirode ili promet materije s prirodom. U tom smislu proizvodnja materijalnog života je proizvodnja materijalnih uslova egzistencije pomoću rada. Kao društveni odnos, proizvodnja materijalnog života je zajednička delatnost. Polaznu tačku materijalne proizvodnje čini čovek koji proizvodi u društvu, te se proces proizvodnje shvata „kao društveno određena proizvodnja individua“⁶⁷⁾. Upravo, prirodno-istorijski karakter društva ogleda se u tome što je materijalna proizvodnja, kao prva pretpostavka ljudske istorije, uvek čovekovo prisvajanje prirode u okviru nekog određenog društvenog oblika i njegovim posredstvom⁶⁸⁾. Sam društveni proces proizvodnje je „kako proces proizvodnje materijalnih uslova egzistencije ljudskog života, tako i proces koji se zbiva u specifičnim istorijsko-ekonomskim odnosima proizvodnje, i koji proizvodi i reprodukuje samo ove odnose proizvodnje, a s time i nosioce tog procesa, materijalne uslove njihove egzistencije i njihove uzajamne odnose, tj. njihov određeni ekonomski društveni oblik“⁶⁹⁾. Prema tome, materijalni odnosi čine osnovu svih odnosa u društvu, a sami su nužni oblik materijalne delatnosti⁷⁰⁾.

Odavde posmatran rad, kao materijalna delatnost, pokazuje se kao proizvodan rad. Kao proizvodni rad, rad je međučlan između prirode i društva, ili njihova delatna, dinamička spona. Od samog po-

⁶⁷⁾ Marks: „Uvod u kritiku političke ekonomije“ u „Prilogu kritici političke ekonomije“, Kultura, Beograd, 1960, str. 193.

⁶⁸⁾ Isto, str. 196.

⁶⁹⁾ „Jer celina tih odnosa, u kojima se nosioci proizvodnje nalaze naspram prirode i među sobom, u kojima proizvode ta celina baš i jeste društvo, posmatrano u njegovoj ekonomskoj strukturi“. K. Marks: „Kapital“, knjiga 9—10, Kultura, Beograd, 1964, str. 366—367.

⁷⁰⁾ U pismu Anenkovu, Marks je već 1846. pisao: „Šta je društvo, ma kakav oblik ono imalo? Proizvod uzajamne delatnosti ljudi. Da li su ljudi slobodni u izboru ovog ili onog društvenog oblika? Nipošto. Pretpostavite određeno stanje razvitka proizvodnih snaga ljudi i dobićete odgovarajući oblik prometa (commerce) i potrošnje. Pretpostavite određeni stepen razvitka proizvodnje, prometa i potrošnje i dobićete odgovarajući oblik društvenog uređenja, određenu organizaciju porodice, staleža ili klasa, jednom reči — odgovarajuće građansko društvo. Pretpostavite takvo građansko društvo, imaćete odgovarajuće političko uređenje, koje je samo oficijelni izraz građanskog društva...“

„Suvišno je tome dodavati da ljudi nisu slobodni u izboru svojih **proizvodnih snaga** — te osnove njihove celokupne istorije — jer, svaka proizvodna snaga je stečena snaga, proizvod prethodne delatnosti. Proizvodne snage su na taj način rezultat praktične energije ljudi, ali samu tu energiju uslovljavaju okolnosti u kojima se ljudi zatiču usled već stečenih proizvodnih snaga, usled društvenog oblika koji je postojao pre njih, koji nisu stvorili oni, koji je proizvod ranih pokolenja. Zahvaljujući prostoj činjenici da svako naredno pokolenje zatiče proizvodne snage koje je steklo prethodno pokolenje, koje mu služe kao sirovina za novu proizvodnju, zahvaljujući toj činjenici, stvara se istorija čovečanstva, koja je utoliko više istorija čovečanstva ukoliko su se više razvile proizvodne snage ljudi, a prema tome i njihovi društveni odnosi. Otuda nužan zaključak: društvena istorija ljudi uvek je samo istorija njihovog individualnog razvitka, bili oni toga svesni ili ne. Njihovi materijalni odnosi samo su nužni oblici u kojima se ostvaruje njihova materijalna i individualna delatnost“. Marks — Engels: „Pisma o istorijskom materijalizmu“, Kultura, Beograd, 1960, str. 8—9.

četka, međutim, rad nije samo rezultat odnosa društva prema prirodi i međusobnih odnosa u društvu, ili samo delatnost zadovoljenja društvenih potreba. Pošto je proizveo sredstva za zadovoljenje prirodnih potreba, rad je time proizveo i nove potrebe, budući da zadovoljene potrebe stvaraju nove potrebe. Zapravo, rad je na trostruki način proizvođen: prvo kao stvaralac sredstava (dobara, proizvoda) za zadovoljenje materijalnih potreba, drugo, kao stvaralac oruđa sopstvene delatnosti (aktivnosti) i treće, kao stvaralac novih potreba. Time se rad objektivno ustoličio kao osnovna proizvodna snaga. Osnovna u tom smislu što je pokretačka snaga društvenog razvoja. Time se i sâm zaputio u sopstveni razvoj, kao samorazvojna delatna snaga. Prvo se, dakle, rad javlja kao samodelatnost i tada se podudara sa materijalnim životom. Zatim prolazi put svojevršnih faza razvoja i kroz razne oblike društvene podele rada, gde se prvo iskazuje kao negacija samodelatnosti, da bi se, najposle, opet utelovio kao samodelatnost (negacija otuđenog rada, ili negacija negacije samodelatnosti).

Budući da je sav društveni život praktičan, rad je, kao proizvodni rad, središnja tačka ljudske prakse. On je to dvostruko — kao životna delatnost i kao stečena proizvodna snaga ili sam proizvodni život. Jednom se, dakle, javlja u liku praktičnog zasnivanja društva, drugi put — kao rezultat praktične društvene energije. Proces njihovog stalnog prevazilaženja je bitno revolucionarne prirode, te je jasno da revolucionarna komponenta ljudske prakse jeste njena bitna komponenta⁷¹⁾.

Iz podele rada, koja je istovremeno i podela uslova rada⁷²⁾, kao delatne i u sebi protivrečne osnove društva, izvodimo razmatranja sledećih slojeva ljudske prakse:

a) Ljudska praksa je celina ljudskog života ili društvo posmatrano u njegovoj celovitosti, što su identični izrazi. Sveukupnost prakse izražava se u materijalnim odnosima: (1) ljudi prema prirodi, (2) ljudi međusobno i (3) rada, kao međučlana ili spone ljudi prema prirodi, s jedne strane i ljudi međusobno, s druge strane, odnosno delatne ili proizvodne suštine društva. Praksa je samo proizvodna i stoga revolucionarna u svojoj suštini.

Iz proizvodne, pa time i revolucionarne prakse, proizilazi da su njeni odnosi nužni oblici njene proizvodne i revolucionarne mene. Time što je rad delatna suština prakse, odnosno proizvodna suština društva, promenu oblika prakse, kao promenu oblika proizvodnje materijalnog života, otkrivamo u promenama rada.

Budući da je rad dvostruko određen — (1) u odnosu prema prirodi kao prisvajanje prirode i proizvodnja materijalnih uslova života i (2) u međusobnom odnosu ljudi kao njihovo zajedničko delovanje — i njegove promene se dvostruko odražavaju. Time je rečeno i to da je rad odnos jedinstva prirode i društva, kao sama životna delatnost ili sam proizvedeni život. Prema tome, promene u biću jed-

⁷¹⁾ „Podudaranje mijenjanja okolnosti ljudske djelatnosti ili samopromjene može se shvatiti i racionalno razumjeti samo kao revolucionarna praksa”. Marksova treća teza o Fojerbahu. „Rani radovi”, nav. delo, str. 332.

⁷²⁾ „Njemačka ideologija”, nav. delo, str. 390.

nog odnosa (prirodnog) uvek izazivaju, odnosno odražavaju, promene u biću drugog odnosa (društvenog). Promena dvostruke suštine rada zasniva dva relativno samostalna lika, dva relativno osamostaljena dela ili sloja prakse.

b) Jedan sloj prakse je prirodna dimenzija podele rada. Ovde razmatramo razvoj tehničke podele rada. To je tehnička osnovica razvitka proizvodnih snaga, pošto su prethodne snage tehnička osnovica društvene organizacije rada.

Drugi sloj prakse je društvena dimenzija podele rada. Ovde se podela rada, istovremeno i kao podela uslova rada, zavlja u trostrukom vidu: (1) kao podela funkcija u samom procesu rada, što odgovara podeli funkcija, uloga i mesta u društvenoj organizaciji rada; (2) podela odnosa rada ili raspodela rada i proizvoda rada, što odgovara promeni svojinskih odnosa⁷³⁾ i (3) podela društvenog načina proizvodnje kao zajedničke delatnosti, čiju dijalektiku vidimo kao istorijski određene tipove ili načine proizvodnje.

2. Antagonistička (klasna) i neantagonistička (asocijativna) društvena moć

Imajući u vidu prirodno-istorijsku narav društva, gde se društvo i njegova dijalektika mogu shvatiti i racionalno objasniti samo kao revolucionarna praksa, društvenu moć možemo objasniti samo ako objasnimo srce i dušu društva, njegovu najdublju suštinu — rad. Rad je glavni agens u središtu revolucionarne prakse, najdublja tajna i rešena zagonetka ljudske istorije. Razmotrimo njegove dve glavne epohe.

Jednu epohu čini otuđenje rada, koje svoj vrhunac dostiže u kapitalu. Drugu epohu čini de(z)alijenacija rada, oslobođenje rada i čoveka. Ovde se dve epohe sastaju i rastaju na istorijskom raskršću u vreme čiji smo mi svedoci i sve više učesnici. Vreme je sadašnje, a mesto pripada nama i sudaru dva civilizacijska tipa društva. Jedan tip civilizacije zasnovan je na otuđenom radu i time na otuđenoj društvenoj moći. Drugi se rađa iz protivrečnosti klasne civilizacije i sve više postaje neklasni ukoliko se nasuprot stihijnoj podeli rada i otuđenoj društvenoj sili uspostavlja asocijacija slobodnih proizvođača, koji slobodno udružuju svoj rad, ovladavaju svojim suštinskim snagama i svesno kontrolišu svoj promet materije s prirodom.

Razmotrimo kako se na vrhu društvenog talasa sukobljavaju i mešaju, lome i spajaju, umiru i rađaju, na život i smrt danas zavojevane moćne sile jučerašnjeg i sutrašnjeg dana. Ali njihovu istinu nećemo saznati ako posmatramo samo zapenušeni vrh talasa, gde se najoštrije, sudbinski, sukobljavaju tendencije, životne sile i mrtve duše dveju civilizacija. Njihovu istinu saznaćemo samo ako posmatramo i njihovu prošlost i njihovu budućnost već u današnjem danu, ako učinimo korak koji deli opsenarstvo i vizionarstvo.

Sa stanovišta društvene moći, snage prošlosti nazovimo klasnom, otuđenom ili antagonističkom, a snage budućnosti — asocijativnom ili

⁷³⁾ Isto, str. 343.

neantagonističkom društvenom moći. Ovi nazivi čine se opravdani s obzirom na klasnu i asocijativnu organizaciju društvenog rada i proizvođača.

2. Društvena moć je dinamična društvena pojava. Njenu stvarnost nije moguće otkriti ako se ne posmatra u svojoj istorijskoj određenosti i promenljivosti. Ma koliko da su je buržoaske teorije proglašavale statičnom kategorijom i nepromenljivom veličinom, društvena moć je nezamenljivo nestatična i promenljiva veličina. I pošto je to stvarno, ona je stvarno osporila ovakve teorije, nasuprot njihovoj težnji da je stvarno ospore i ograniče svojom stvarnom ograničenošću.

3. Kao dinamična, društvena moć je revolucionarna pojava. Ona se stalno menja u zavisnosti od ukupnih revolucionarnih društvenih promena, koje su njena suština i tajna njene prirode. Istorijsko iskustvo pokazuje da je moguć i kontraproces, kontrarevolucionarno vraćanje društvene moći na njenu prevaziđenu etapu razvoja, na brisanje revolucionarnih crta i čak potiranje svih revolucionarnih rezultata. Ali istorijsko iskustvo pokazuje da je takav proces moguć (a) samo sporadično i (b) samo kao privremena slabost neobezbeđene revolucije. Posmatrana u svom najdubljem izvoru, u proizvodnim snagama i proizvodnim odnosima, društvena moć ne može da zaobiđe svoju povezanost sa revolucionarnim promenama u sferi društvene proizvodnje. Sa promenama u bazičnim društvenim procesima i odnosima, nužno se istorijski menja, brže ili sporije, i društvena moć. Revolucionarna mena društvene moći je njena promena iz antagonističke (čiji je najviši stepen ili najrazvijeniji oblik — kapital) u slobodnu ljudsku moć čoveka i društva, čiji je najrazvijeniji oblik budući ostvareni humanizam.

4. Po svojoj prirodi revolucionarna, društvena moć prevazilazi svoju strukturalnu određenost. Ona je rezultat ili svojstvo strukture, s jedne strane, ali je, s druge strane, starija od strukture, izvor je njenih promena, jedan od uzroka stalne re-i destrukuralizacije. U uslovima antagonističke strukture društva, realizacija ukupne društvene moći moguća je samo kroz hijerarhijski određene odnose, na hijerarhijski određenim stepenima i u meri kojom su oni određeni. U neantagonističkoj strukturi društva, društvena moć nije moć hijerarhije, nego je utoliko više moć ukoliko je manje hijerarhije među ljudima i društvenim grupama. U tom smislu društvena moć prevazilazi i svoju institucionalnu određenost (ograničenost), i to u onoj meri u kojoj se revolucionariše. To je samo drugi izraz činjenice da je revolucionarna sadržina starija od svake forme i formalizacije društvene moći. Značajnija, određujuća strana društvene moći je da je ona proces, delatnost, a tek potom nužno i oblik procesa.

5. Društvena moć jeste moć samog čoveka, pojedinca i društva. Pa ipak, u svojoj istorijskoj određenosti ona nije uvek bila moć čoveka. Naprotiv, u najdužem periodu civilizacije ona je bila od čoveka ek-sproproisana moć i moć protiv čoveka⁷⁴⁾. U svom otuđenom vidu društvena moć je bila proizvod, a i sama je proizvodila uslove i sredstva za proizvodnju tuđih ciljeva tuđom delatnošću. Ali zato što je bila otu-

⁷⁴⁾ Ekonomsko-filozofski rukopisi. U „Ranim radovima“, nav. delo, str. 212—218 i 245—250.

„Nemačka ideologija“, nav. delo, str. 32—34.

đena, a nikad do kraja otuđena, nikad do kraja ekspropisana, društvena moć je bila bitno ograničena. Njena ograničenost je dvostruka: prvo kao podeljena, ali tako podeljena da je na jednom svom kraju koncentrisana monopolski, a na drugom kraju koncentrisana kao društvena nemoć, drugo — kao suprotstavljena u svojim polovima i zato na oba kraja dipolarne podele umanjena u meri u kojoj se potiru suprotstavljene veličine.

U svom neantagonističkom vidu društvena moć je veća utoliko ukoliko je veća povezanost u društvu, ukoliko se više društvo razvija kao asocijacija. Asocijativni vid društvene moći počiva na proizvodnji uslova i sredstava za zadovoljenje sopstvenih potreba sopstvenom delatnošću. Zato u njoj otpadaju oba ograničenja društvene antagonističke moći. S druge strane, ona se razvija ukoliko se razvijaju društvene moći. A zato što su društvene i lične moći povezane, one se međusobno proizvode, pretpostavljaju i uslovljavaju kao sve veća i sve razvijenija moć ličnosti i zajednice.

6. Kao čovekova moć, društvena moć je mera čovekove slobode. U antagonističkom vidu, društvena moć je mera slobode na jednoj strani, na strani monopolisane društvene moći, samo kao mera slobode ekspropisane na drugoj strani ili mera neslobode na drugoj strani, na kojoj je ekspropisana društvena moć. U svom asocijativnom vidu društvena moć je izraz slobode čoveka, kao njegova lična i društvena sloboda. Ali između ova dva vida društvene moći, a otuda i dva vida slobode, nema oštre granice, društvena moć je proces i zato se sloboda mora uvek osvajati. Sloboda sama po sebi je takođe proces i zato je neobezbeđena i unapred negarantovana.

7. Društvena moć pokazuje svoj lik i funkcije u svim sferama društva: ekonomskoj, političkoj, državno-pravnoj, ideološkoj, u vlasti, dominaciji, eksploataciji, u sferi pritiska, podređivanja i nadređivanja, antihumanizacije i lišavanja svake vrste u klasnom društvu.

8. Nesumnjivo da je društvena moć najviše i najpresudnije izražena u ekonomskoj sferi. Međutim, s obzirom na to što je društvo još u velikoj meri upućeno da svoje zajedničke interese ostvaruje u političkom obliku, posredstvom države, politički izraz i funkcija društvene moći dostigli su prvorazredni značaj. Politička borba, strategija i taktika političkih organizacija, političke institucije — sve su to elementi razvoja društvene moći u njenom humanom obliku, ali i izvori otuđenja, deprivacije, koncentracije na jednoj i dekoncentracije na drugoj, zloupotrebe i dehumanizacije društvene moći. Politika može da bude najefikasnije sredstvo za realizaciju društvene moći u bilo čiju korist. Otuda su politički centri najmoćniji centri koncentrisane i ideologizirane društvene moći. Oslobođanje istinskih društvenih moći leži u oslobođanju od politike kao posredovane ljudske moći.

Prevazilaženje političkog oblika društvene moći nemoguće je bez prevazilaženja političke svesti. Političko društvo, naime, nije takvo jedino zbog postojanja države, kao izraza objektivno antagonističkih interesa, niti zbog postojanja političkih organizacija i institucija. Politički pečat društvo dobija upravo tada kad se materijalni antagonizam fiksira u svesti ljudi. Jedinstvo materijalnih i idejnih elemenata antagonizma najpotpunije se izražava kroz ideologiju. Ideologija u svo-

joj osnovi sadrži elemente ekonomske i političke vlasti. Zato se i sama pojavljuje kao vlast. Ona je prvenstveno vlast u idejnoj sferi društva, kao idealni izraz materijalnih odnosa, ali s obzirom na njeno izvoriste ona se i sama pretvara u materijalnu silu⁷⁵⁾.

U čitavoj dosadašnjoj istoriji ideologija se suprotstavljala društvu kao sila izvan ili iznad društva i tek revolucionarna promena društva u socijalističko omogućava ukidanje otuđenja u ideološkoj sferi. Unutrašnja protivrečnost ideologije da odražava posebne interese u društvu, ukida ideologiju sa ukidanjem antagonističkih materijalnih interesa. Ali sve dok postoje suprotni opšti interesi u društvu, postojaće i u revolucionarnoj ideologiji mogućnost da se izraze i kadkad ojačaju i njeni konzervativni elementi, suprotni osnovnoj revolucionarnoj tendenciji. Tako se ideologija i u proklamovanom socijalizmu pojavljivala istorijski ne samo kao društvena moć, nego i kao eksproprisana društvena moć ili društvena nemoć. U tim uslovima ideologija se prvi put javlja kao opresivna moć u obliku etatizma i birokratizma, naročito u vreme njihovog srastanja s partijskim funkcijama. To samo ukazuje na činjenicu da socijalističko društvo mora stalno da se dokazuje u revoluciji i da suzbija ideologije etatizma, biro- i tehnokratizma, liberalizma i drugih oblika ekproprijacije i monopolizacije ideološke moći. Na isti način mora da se odnosi i prema ekonomskom perfekcionizmu, racionalizmu, scijentizmu i menadžerstvu, čija je zajednička prolomna tačka ofanzive stvarna monopolizacija i dominacija znanja. Realizacija ovih ideologija odvija se kroz monopolizaciju informacija i monopolizaciju kontrole društvenih poslova (počev od kontrole sredstva za proizvodnju, pa do kontrole donošenja i izvršavanja značajnih odluka). Monopolizacija znanja, a time i dalje otuđenje znanja, moguća je kad se takva ideologija učini unutrašnošću čoveka. To je proces interiorizacije spoljne prinude, prividno oslobađanje od prinude, a stvarno premeštanje prinude u suštinu, u prirodu čoveka.

Snažne tendencije monopolizacije informacija i znanja ne mogu se poreći danas, jer znanja nikad nije bilo dovoljno. To su tendencije restauracije antagonističke nasuprot asocijativnoj društvenoj moći. Ali ova opaska ne bi bila tačna ako bi se prećutalo da su to tendencije jučerašnjeg dana, tendencije trkača olovnih nogu — koji su istrčali svoju istorijsku trku pre cilja revolucije. Ako današnji dan ima u sebi i juče i sutra, onda ove tendencije umiru iza svog sumraka, a u obzorju novog dana eksplozije znanja. Poimanje budućnosti kao razvoja društva, nespojivo sa konzervativnim tendencijama monopolizacije ljudskog znanja i ljudskih snaga, suština je revolucionarne ideologije.

Revolucionarna ideologija u funkciji asocijativne društvene moći niče iz revolucionisanja proizvodnih snaga. Ona ne leti između neba i zemlje, između ideala i prakse. Njena zasnovanost na materijalnoj osnovi je njena snaga, uslov njenog prerastanja u naučnu teoriju. Njena tačnost je izraz stvarnosti, jer je osmišljavanje stvarnih potreba društva, a praksa je uvek bila krajnji verifikator teorije⁷⁶⁾. Sa staništa društvene moći, konzervativne idejne koncepcije bitno ogravaju društvenu moć, kao što su i izraz društvene nemoći ili ograni-

⁷⁵⁾ „Nemačka ideologija”, nav. delo, str. 46.

⁷⁶⁾ V. I. Lenjin: „Filozofske sveske”, nav. delo, str. 183.

čene društvene moći, dok je marksistička revolucionarna ideologija izraz i katalizator bitne promene antagonističke u stvarnu društvenu moć. U onoj meri u kojoj se marksistička teorija obogaćuje naučnim saznanjem i još više u meri u kojoj se praktično primenjuje, postaje ona sve neposrednije izvor bitne društvene moći, kao kumulirane humane moći čoveka i ljudske zajednice. Svaki humanistički pristup nauci, a osobito je to slučaj sa naučno-tehnološkom revolucijom, razvija suštinske ljudske moći. Na putu društvenog prisvajanja i razvoja društvene moći — naučno-tehnološka revolucija i revolucionarna ideologija idu ruku — pod — ruku.

10. Društvena moć u svom postojećem antagonističkom liku pokazuje se kao vlast. Ona je otuđena, nametnuta sila, ali i sila koja otuđuje čoveka od njegova rada, rezultata i zajednice u kojoj radi⁷⁾). Kao proizvodna snaga društva, društvena moć je spoljno i prinudno udružena moć proizvođača, koja dostiže svoj najviši stepen protivrečnog razvoja kao odvojenost rada od uslova rada. Takva društvena moć je suština eksploatacije, dominacije i pritiska contra hominem, osnov hijerarhije i manipulacije vlasti i njenih nosilaca — privatnih vlasnika. U svom asocijativnom vidu društvena moć negira vlast, prevazilazeći je novim odnosima slobodnog udruživanja, usklađivanja ličnih i društvenih interesa, ukidanjem sukoba između pojedinaca i zajednice. Asocijativna društvena moć ne premešta vlast sa jednih titulara na druge, nego je ukida kao društveni odnos dominacije i monopola. Prevazilazeći vlast ona prevazilazi hijerarhiju i autoritet kao društveno-istorijski određen društveni odnos naređivanja i zapovedanja i preobražava ih u funkcije samog procesa rada. Asocijativna društvena moć funkciju odlučivanja i kontrole delatnosti pretvara iz oblika komandovanja i raspolaganja ljudima u oblik stalne saradnje u obavljanju funkcija koordinacije rada kao samodelatnosti.

11. Mena antagonističke u asocijativnu društvenu moć ogleda se i u njenom oslobađanju od bipolarne podele. Asocijativna društvena moć ukida oba pola društvene moći antagonističkog tipa ukidanjem koncentrisane društvene moći nasuprot koncentrisane društvene nemoći. Ukidanjem takve „ravnoteže” u raspodeli društvene moći koja je zasnovana na prinudnoj hijerarhiji, ograničenosti i nepromenljivosti, asocijativna društvena moć je bitno neograničena, promenljiva i sve razvijenija ukoliko se razvijaju lične moći putem kumulacije i kombinacije u društvenim okvirima.

---

⁷⁾ Marks se koristi izrazom „socijalna sila” kao „tuđa sila” kad označava otuđenu društvenu moć (izraz u našoj terminologiji), a kad govori o stvarnoj društvenoj moći upotrebljava izraz „suštinske snage”.

Mr DRAGAN STANIMIROVIC
assistant

LES CONTRADICTIONS DU POUVOIR SOCIALE

R é s u m é

La puissance sociale n'est pas un nouveau thème des sciences sociale. Ce thème est de plus en plus l'objet de préoccupation de la sociologie de même, mais les réponses aux questions théoriques et pratiques de la puissance sociale sont infiniment différentes. L'auteur considère que les indécisions théoriques résultent de deux séries de raisons. La première série de raisons constituent: la complexité de la puissance sociale, sa connexion avec de nombreux phénomènes sociaux analogues (le pouvoir, l'autorité, l'influence, la tyrannie etc.), la signification multiple, l'ambivalence, le caractère polyfonctionnel, la multidimension et son inachèvement historique. Ce sont les raisons de nature théorique. La deuxième série de raisons est de nature pratique: la puissance sociale est présente dans la vie quotidienne des individus et des groupes sociaux et elle détermine de manière prédestinée leur état actuel et leur avenir. Nous sommes témoins de la concentration de la puissance sociale inconnue jusqu'à présent, surtout dans les sociétés contemporaines très développées. Ces sociétés développent des moyens complexes et puissants de la puissance sociale, du type d'appareils scientifico-techniques considérables, de compagnies multinationales et de complexes militaires industriels. Il est devenu possible de modifier au cours d'une nuit les conditions de l'existence de grandes fractions de la société et même des régions continentales tout entières. La possibilité de l'emploi de la puissance sociale concentrée est devenue non-controlée et dangereuse. D'une part, les possibilités sont amplifiées de la libération de la société et, d'autre part les possibilités inattendues de l'assujettissement des sociétés tout entières, du contrôle efficace et presque complet du comportement coercitif et des opinions des hommes.

Ces raisons ont facilité non seulement le développement de la pensée théorique relative à la puissance sociale, mais aussi sa mystification et la réalisation d'une série d'erreurs politiques, idéologiques et même scientifiques.

Une telle situation a provoqué la critique humaniste violente non seulement dans la sociologie marxiste, mais aussi dans la sociologie non-marxiste. Sur cette base il est devenu possible et indispensable de former des approches théoriques générales à la puissance sociale. Quoiqu'il soit impossible de formuler une définition unique de la puissance sociale qui comprendrait toute la complexité (la réalité et la dialectique) de ce phénomène social, surtout eu égard aux différences importantes dans les orientations théoriques de la conception de la puissance sociale et de tous les dangers auxquels on s'expose en les réduisant à quelques prises de position élémentaires, il est quand même possible de déduire une définition synthétique de la puissance sociale en tant que répartition essentiellement inégale des influences et des moyens d'influence sur les processus sociaux, ou en tant que possibilité plus ou moins structurée (institutionnalisée) de la réalisation de sa volonté en dépit de la résistance.

La théorie marxiste de la puissance sociale a deux fonctions dans son fondement. La première est théorico-cognitive et elle se rapporte à la conception de la nature de la puissance sociale, sa dialectique et ses formes et à la critique des théories existantes. La deuxième est active et elle se rapporte à l'activité pratico-critique révolutionnaire, c'est-à-dire à la critique théorique et la transformation pratique de la puissance sociale. Ces fonctions découlent du fait réel que la vie sociale est dans le fond pratique et que la théorie est la compréhension de cette pratique.

La nature de la puissance sociale la théorie marxiste découvre dans la pratique sociale. La puissance sociale est le résultat et la source de l'activité pratique de l'homme, de la vie pratique de l'homme. Vu que la vie pratique de l'homme est la production de l'homme de sa vie, de son essence humaine, en conséquence la puissance de l'homme est en premier lieu sa puissance productive. Étant donné que l'homme n'existe pas seul dans le monde, mais dans la société et par la société, sa puissance est toujours la puissance sociale. Tout d'abord sa puissance personnelle est supposée dans la puissance sociale et, en second lieu, la puissance personnelle de l'homme est l'hypothèse de sa puissance sociale. L'aspect historique de la puissance sociale, en fonction des changements dans l'activité vitale pratique, s'est manifesté une fois comme puissance personnelle de l'homme, et une autre fois comme puissance aliénée de l'homme. La voie de l'aliénation des forces essentielles de l'homme Marx explique par la division du travail qui sépare les intérêts individuels et collectifs en contradictoires. L'activité arbitraire de l'oeuvre propre de l'homme transforme en lui la puissance opposée étrangère, et ses propres forces en forces aliénées en lui, qui l'assujettissent.

La voie de l'abolition de l'aliénation de la puissance de l'homme et de la puissance sociale, la restitution à l'homme et à la société de ses forces essentielles, constituent la voie inverse à la voie de l'aliénation. La théorie marxiste examine ces deux voies possibles dans les cadres historiques réels de l'existence humaine. L'aliénation de la puissance sociale se développe dans la société de classe, qui se base sur l'aliénation de l'homme de son travail, de l'autre homme et de la société. C'est pourquoi cette puissance sociale est essentiellement limitée et polirisée d'une part en tant que pouvoir (en premier lieu économique, politique et idéologique) en tant que puissance monopolisée, et d'autre part en tant qu'impuissance ou en tant que puissance expropriée de l'homme et puissance qui lui est opposée. L'abolition de la puissance sociale aliénée est possible par la révolution sociale qui abolit le système de classe (le gouvernement de classe) et libère l'homme et la société en créant la société dans laquelle la liberté de l'individu est la condition de la liberté pour tous. Cette puissance sociale réelle est révolutionnaire ainsi que la pratique d'où elle découle et par sa nature elle est non-antagoniste et ouverte au développement. La puissance sociale non-antagoniste non seulement n'est pas limitée et fractionnée en puissance personnelle et puissance sociale, mais le développement de la puissance personnelle (en tant que liberté personnelle) est l'hypothèse du développement de la puissance sociale (en tant que liberté personnelle) dans les conditions du développement constant de l'une et de l'autre catégorie de la puissance de l'homme.

